ASIANTUNTIJALAUSUNTO SIVISTYSVALIOKUNNALLE

Asia: Yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomus eduskunnalle 2026 (K 2/2026 vp) – Saamelaisten totuus- ja sovintokomission selonteossa koulutusta koskeva kohta (s. 130–131)
Lausunnonantaja: Noora Nampajärvi, FT, Lapin yliopisto/Historian ja yhteiskuntaopin lehtori
Päivämäärä: 18.4.2026

1. Tiivistelmä

Sivistysvaliokunnan käsittelyssä oleva *Yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomus eduskunnalle 2026* nostaa esiin Saamelaisten totuus- ja sovintokomission työn ja painottaa suositusten ripeää toimeenpanoa. Koulutuksen järjestäjien velvollisuuksia tarkastellaan kertomuksessa pääasiassa saamen kielen opetuksen näkökulmasta, mutta yhdenvertaisuuden toteutuminen edellyttää saamelaisten huomioimista myös muissa perusopetuksen oppiaineissa. Tässä lausunnossa tarkastelen tilannetta erityisesti historian oppiaineen ja *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014* (POPS14), eli valtakunnallisen opetussuunnitelman asettaman identiteettikasvatustavoitteen kannalta. Koulutuksen ja historian oppiaineen näkökulmasta tarkasteltuna keskeinen haaste on, ettei saamelaisten historia ole nykyisessä opetussuunnitelmaohjauksessa riittävän eksplisiittisesti esillä, eikä opetuksen yhdenvertaista toteutumista siksi voida pitää turvattuna.

Oman väitöstutkimukseni perusteella (*Lapin monikerroksisen historian saamat merkitykset peruskoulun paikallisissa historian opetussuunnitelmissa ja opetuksessa*) saamelaisten historiaan liittyvä opetus muodostuu helposti **paikallisesti vaihtelevaksi ja opettajakohtaisesti sattumanvaraiseksi**, koska:

- valtakunnallinen POPS14 ei mainitse saamelaisia, vaan kirjaaminen jää paikallistasolle
- paikallisten opetussuunnitelmien kirjaukset vaihtelevat eikä niitä valvota tai standardoida
- opettajat kokevat aiheen politisoituneeksi ja haastavaksi käsitellä, ja osa välttää aihetta tai siirtää sen käsittelyn muihin oppiaineisiin
- oppimateriaalit eivät tue yhdenvertaista opetusta
- opettajien kokemuksen mukaan heidän substanssiosaamisensa ei riitä saamelaisaiheiden käsittelyyn
- opettajille ei ole tarjolla riittävästi täydennyskoulutusta, luotettavaa tietoa ja didaktista tukea erityisesti ristiriitaisten ja herkkien kysymysten käsittelyyn.

Edellä mainitut asiat heikentävät historian oppiaineen keskeistä tavoitetta tukea saamelaistaustaisten oppilaiden identiteetin kasvua ja ymmärrystä itsestä osana yhteiskuntaa. Samalla se ylläpitää välimatkaa väestöryhmien välillä, koska myös valtaväestön nuorten tietoisuus saamelaisten historiasta ja asemasta jää puutteelliseksi.

2. Keskeiset toimenpide-ehdotukseni sivistysvaliokunnalle:

1. Valiokunnan olisi hyvä edellyttää, että saamelaisten historia huomioidaan kansallisessa opetussuunnitelmaohjauksessa niin, ettei opetus jää yksin paikallisten kirjausten ja opettajien pedagogisten valintojen varaan.
2. Valiokunnan olisi hyvä edellyttää valtakunnallisia tukirakenteita: opettajien täydennyskoulutusta sekä ohjeistusta kaikkien saamelaisryhmien historioiden opetuksen toteuttamiseen.
3. Valiokunnan olisi hyvä edellyttää oppimateriaalien kehittämistä ja seurantaa niin, että saamelaisten historia ja pohjoinen näkökulma eivät jatkossa enää jäisi marginaaliin.
4. Valiokunnan olisi hyvä edellyttää opettajankoulutuksen antavan kaikille opettajaopiskelijoille valmiudet opettaa saamelaiskulttuuriin liittyviä asioita (ns. Norjan malli).

Koulutusjärjestelmä, eli opetussuunnitelmat, oppimateriaalit ja opettajien osaaminen, on keskeinen kanava, jolla voidaan sekä

1. ehkäistä rakenteellista eriarvoisuutta (oppilaiden yhdenvertaisuus) että
2. rakentaa tietopohjaa ja keskinäistä ymmärrystä yhteiskunnassa (historiatietoisuus, identiteettityö, väestöryhmien väliset suhteet)
3. luoda edellytyksiä sovinnon saavuttamiseen
4. tutkimuspohjaiseen tietoon nojautuen lievittää jännitteitä eri saamelaisryhmien välillä

Sivistysvaliokunnan rooli on varmistaa, että koulutuspolitiikan ohjaus ja resurssit ovat sellaisia, että yhdenvertaisuus toteutuu käytännössä eikä jää yksittäisten kuntien, koulujen tai opettajien subjektiivisten pedagogisten valintojen varaan.

3. Nykytilan ongelmat historian oppiaineessa

3.1 Kansallisen ohjauksen puute siirtää vastuun paikallistasolle

Valtakunnallinen *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014* ei nykyisellään mainitse saamelaisia, joten opetuksen toteutuminen ei välttämättä toteudu yhdenvertaisesti. Tämän seurauksena saamelaisten historiaa koskevat kirjaukset jäävät paikallisten koulutuksen järjestäjien vastuulle paikallisiin opetussuunnitelmiin. Kun kansallinen ohjaus ei ole eksplisiittinen, syntyy väistämättä riski, että osa kunnista kirjaa aiheen laajasti (ilmene vain saamelaisten kotiseutualueella), osa suppeasti ja osa ei lainkaan.

3.2 Paikalliset opetussuunnitelmat vaihtelevat eikä yhdenvertaisuutta varmisteta

Paikallisia opetussuunnitelmia ei valvota tai standardoida sisällöllisesti tavalla, joka turvaisi oppilaiden yhdenvertaiset mahdollisuudet saada perustiedot saamelaisten historiasta ja asemasta osana Suomen historiaa. Tämä tuottaa rakenteellisen ongelman: oppilaan oikeus yhdenvertaiseen opetukseen riippuu asuinpaikasta. Oman tutkimukseni havaintojen perusteella

Lapin alueellakin kirjausten kattavuus on heikko; Lapin ulkopuolella tilanne on perustellusti arvioiden vielä heikompi.

3.3 Opettajille siirtyy institutionaalista valtaa, jota he kokevat kohtuuttoman vastuulliseksi

Kun ohjaus on väljä ja paikalliset kirjaukset puutteellisia, valinta aiheen opettamisesta ja sen painotuksista jää opettajien pedagogisten ratkaisujen varaan. Opettajille siirtyy käytännössä institutionaalista valtaa päättää, milloin ja miten saamelaisten historia tulee käsitellyksi. Tutkimusaineistoni mukaan opettajat kokevat tämän vallan ja vastuun erityisen raskaaksi juuri saamelaisten kohdalla: väärin sanomisen pelko, politisoituminen ja ristiriitaisten tulkintojen mahdollisuus lisäävät varovaisuutta ja aiheen välttelyä.

3.4 Saamelaismääritelmän politisoituminen, osaamisvaje ja pelko ohjaavat opetusta pois historian tiedonalaperustasta

Opettajat voivat kokea saamelaisten historiaan liittyvät kysymykset monimutkaisina ja haastavina. Substanssiosaamisen ja didaktisen tuen puute lisäävät epävarmuutta, mikä voi johtaa siihen, että aihetta käsitellään mieluummin muiden oppiaineiden (yhteiskuntaoppi, äidinkieli ja kirjallisuus, uskonto/ET) näkökulmista. Tämä voi sinällään olla arvokasta, mutta samalla syntyy riski, että ymmärrys saamelaisuudesta jää yleisen kulttuuritiedon tasolle ilman historiallisen ajattelun ydintä (aikaorientaatio, muutos ja jatkuvuus, syy- ja seuraussuhteet, moniperspektiivisyys, lähteiden tulkinta, ihmisen toiminnan ymmärtäminen, tulkintojen perusteleminen).

Juuri historian oppiaineessa on pedagoginen mahdollisuus tukea oppilaan identiteetin kasvua: oppilas ymmärtää itseään ja ympäröivää yhteiskuntaa historiallisen jatkumon, oikeuksien ja valtasuhteiden kautta. Jos saamelaisia koskeva opetus jää irralliseksi “teemaksi” ilman historiallista kehystä, POPS14:n asettama tavoite oppilaan identiteetin kasvun tukemisesta ei toteudu täysipainoisesti saamelaisoppilaiden kohdalla.

3.5 Oppimateriaalit eivät tue yhdenvertaisuutta, jos ohjaus ei sitä edellytä

Koska saamelaiskulttuuria koskevaa opetusta ei ohjata eksplisiittisesti kansallisella tasolla, oppikirjojen kustantajilla ei ole riittävää velvoitetta tai kannustinta käsitellä saamelaisten historiaa kattavasti ja johdonmukaisesti tarjoamissaan oppimateriaaleissa. Seurauksena saamelaiset jäävät helposti marginaaliin. Samaan aikaan oppimateriaaleissa keskitytään laajasti esimerkiksi Pohjois-Amerikan alkuperäiskansojen historiaan, mutta Euroopan ainoan alkuperäiskansan kulttuuri jää oppilaille vieraaksi. Lisäksi oppimateriaaleissa painottuu usein Etelä-Suomi-keskeinen näkökulma, mikä voi heikentää pohjoisten alueiden oppilaiden kokemusta opetuksen merkityksellisyydestä ja paikallisuudesta.

3.6 Luotettavan tiedon puute ja täydennyskoulutustarve

Opettajille ei ole riittävästi tarjolla luotettavaa ja didaktisesti käyttökelpoista tietoa saamelaisten historiasta, joka huomioisi kattavasti eri saamelaisryhmät ja vaikeat, ristiriitaiset kysymykset (esim. suomalaistamistoimet, oikeusloukkaukset, rajasulut, maankäyttöön liittyvät kiistat, saamalaismääritelmä, metsäsaamelaisten asema ja ryhmien väliset jännitteet). Tämä edellyttää suunnitelmallista täydennyskoulutusta, joka yhdistää substanssin ja didaktiikan.

3.7 Epäselvä saamelaismäärittely ja metsäsaamelaisuus: opettajat kohtaavat vastakkainasettelua

Opettajat joutuvat tekemään rajanvetoja tilanteissa, joissa saamelaismäärittely koetaan epäselväksi tai kiistanalaiseksi. Tämä korostuu erityisesti eteläisemmässä Lapissa, jossa metsäsaamelainen kulttuuri on monin paikoin elävänä osana arkipäivää. Opettajat ovat kohdanneet vastakkainasettelua oppilaiden taholta, huoltajilta ja jopa kollegoiltaan käsitellessään metsäsaamelaisuutta tai jättäessään aiheen käsittelemättä opetuksessaan. Politisoituminen lisää opetuksen välttelyn riskiä ja nostaa tarvetta selkeälle ohjaukselle ja turvarakenteille: opettaja ei saa jäädä yksin. Yhdenvertaisuuden toteutuminen ei voi opetuksessa edellyttää vain yksittäisten opettajien “rohkeutta”. Historianopetuksen näkökulmasta kyse ei ole ensisijaisesti yksittäisten opettajien asenteista, vaan rakenteesta: jos ohjaus ja tuki ovat puutteellisia, opetus eriytyy väistämättä paikallisesti.

Kun kansallista ohjausta ei ole, opettajien pedagogiset valinnat, oppimateriaalien saatavuus ja paikalliset resurssit ratkaisevat. Tämä on yhdenvertaisuuden kannalta kestämätön asetelma, erityisesti kun kyse on alkuperäiskansaan liittyvästä historiasta, jonka opettamiseen liittyy myös eettisiä ja poliittisia jännitteitä.

4. Toimenpide-ehdotukset sivistysvaliokunnalle

Ehdotan sivistysvaliokuntaa edellyttämään, että valtioneuvosto ja Opetushallitus ryhtyvät seuraaviin toimiin osana Saamelaisten totuus- ja sovintokomission suositusten välitöntä toimeenpanoa:

4.1 Kansallinen ohjaus: saamelaisen kulttuurin ja historian kirjaaminen näkyväksi opetussuunnitelmiin

- varmistetaan, että saamelaisten historia ja asema alkuperäiskansana näkyvät kansallisessa opetussuunnitelmaohjauksessa niin, ettei opetus jää paikallisten kirjausten varaan
- määritellään ikäkausitasoisesti vähimmäistaso (mitä jokaisella oppilaalla tulee olla mahdollisuus oppia) sekä periaatteet moniperspektiivisyyden ymmärtämiseksi ja historiallisen ajattelun harjoittamiseksi opetuksessa
- annetaan opettajankoulutuksessa kaikille opettajaopiskelijoille riittävä taitotaso saamelaisasioiden opettamiseen

4.2 Paikallisen tason yhdenvertaisuus: seuranta ja tuki

- Opetushallituksen tulisi ohjeistaa koulutuksenjärjestäjiä paremmin paikallisten opetussuunnitelmien laatimiseen
- tarpeen olisi myös seurata paikallisten opetussuunnitelmien kirjausten kattavuutta ja laatua yhdenvertaisuuden näkökulmasta

4.3 Opettajien osaaminen, täydennyskoulutus ja didaktinen tuki

Käynnistetään valtakunnallinen täydennyskoulutuskokonaisuus, joka yhdistää substanssitiedon saamelaiskulttuurista, saamelaisten historiasta (kaikki saamelaisryhmät) ja suomalaistamistoimien seurauksista sekä didaktiikan ristiriitaisten ja politisoituneiden aiheiden käsittelystä opetuksessa.

→ Harjoittelukouluverkoston hyödyntäminen opettajankoulutuksen ja opettajien täydennyskoulutuksen toteuttajina

→ Edellytetään, että oppimateriaaleissa saamelaisten historia käsitellään osana Suomen ja Pohjois-Euroopan historiaa (ei marginaalihuomiona).

4.4 Seuranta

Opetushallituksen olisi hyvä seurata koulutuksenjärjestäjien laatimien opetussuunnitelmien laatua tarkemmin sekä saamelaisten historian kirjaamista ikäkausitasoisesti ja riittävän moniperspektiivisesti opetuksen normatiivisiin ohjauskirjoihin. Kuntien sivistyslautakunnilla ei aina ole riittävää substanssiosaamista paikallisten opetussuunnitelmien laadun, sisällön tai käytettävyyden arviointiin, joten heiltä ei voi edellyttää valvontavastuuta. Toimenpiteiden seurannassa tulisi selvittää, miten täydennyskoulutus tavoittaa opettajat (osallistujamäärät, alueellinen kattavuus) ja miten oppimateriaalit ovat muuttuneet (sisältöjen näkyvyys, laatu).

5. Lopuksi

Koulutuksen ja historian oppiaineen osalta yhdenvertaisuusvaltuutetun raportissa korostettu vaatimus Saamelaisten totuus- ja sovintokomission ehdottamien toimenpiteiden välittömyydestä tarkoittaa sitä, että saamelaisten historiaa koskeva opetus ei voi jäädä kunta- ja opettajakohtaisten subjektiivisten valintojen varaan. Historian oppiaineen osalta tämä tarkoittaa, että saamelaisten historiaa koskeva opetus on turvattava rakenteellisesti niin, ettei se riipu yksittäisen kunnan painotuksista tai opettajan henkilökohtaisesta osaamisesta, varmuudesta tai halukkuudesta käsitellä alkuperäiskansan asioita. Yhdenvertaisuuden näkökulmasta katsottuna asia ei kosketa ainoastaan Lapin maakunnan aluetta, vaan koko maata. Suuri osa saamelaistaustaisista oppilaista asuu saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella, ja heillä on oikeus saada tukea henkilökohtaisen identiteettinsä kasvuun historian oppiaineessa POPS14:n asettaman tavoitteen mukaisesti. Kun saamelaisten historia on kirjattuna valtakunnalliseen Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin, se tukee alkuperäiskansataustaisten oppilaiden identiteetin kasvua ja osallisuuden kokemusta sekä vahvistaa samalla kaikkien oppilaiden ymmärrystä Suomen moniperspektiivisestä historiasta.

Kunnioittavasti,
Noora Nampajärvi FT

Historian ja yhteiskuntaopin lehtori
Lapin yliopiston harjoittelukoulu
noora.nampajarvi@ulapland.fi
p. 040 4844034